

Łukasz Ćwikła

Uniwersytet Łódzki • University of Lodz

<https://orcid.org/0000-0002-3564-7838>

GŁOSA DO KSIĄŻKI PATRYKA KOZIEŁA,
U TRONU MATKI. DZIEJE KOŚCIOŁA I PARAFII
W BĘDKOWIE, WYDAWNICTWO SIÓSTR LORETANEK,
BĘDKÓW–WARSZAWA 2025, SS. 180

SUMMARY

Glossary to the book by Patryk Kozieł, *U tronu Matki. Dzieje kościoła i parafii w Będkowie*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Będków–Warszawa 2025, pp. 180

The history of the church and parish in Będków has long awaited a comprehensive monographic treatment. Patryk Kozieł has decided to fill this gap by undertaking a comprehensive study of its fascinating history. This article offers several observations supplementing the arguments of the aforementioned author. To this end, manuscript materials,

© by the author, licensee Lodz University – Lodz University Press, Lodz, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: University of Lodz **Conflicts of interests:** None.

Ethical Considerations: The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Declaration regarding the use of GAI tools: not used

(Received: 2025-09-26. Verified: 2025-09-29. Accepted: 2025-10-02)

among others, i.e. land records from the 15th-century and early modern-era tax registers of the Łęczyca Voivodeship are used. Furthermore, references to literature omitted by the author are provided, which would allow for further elaboration on the issues raised in the monograph.

KEYWORDS: Będków, The Middle Ages, modern times, former Łęczyca Voivodeship

STRESZCZENIE

Historia kościoła i parafii w Będkowie długo czekała na całościowe ujęcie w postaci monografii. Tę lukę postanowił wypełnić Patryk Koziół, który podjął się opracowania jej interesujących dziejów. W niniejszym artykule sformułowano kilka uwag uzupełniających wywody wspomnianego wyżej autora. W tym celu sięgnięto m.in. do materiałów rękopiśmiennych, tj. ksiąg sądowych z XV w. oraz rejestrów poborowych województwa łęczyckiego z okresu wczesnonowoczesnego. Ponadto, wskazano na literaturę przedmiotu pominiętą przez autora, która pozwoliłaby nieco rozwinąć podjęte w monografii zagadnienia.

SŁOWA KLUCZOWE: Będków, średniowiecze, czasy nowożytne, dawne województwo łęczyckie

W 2025 r. ukazała się publikacja poświęcona dziejom parafii i kościoła w Będkowie autorstwa Patryka Kozioła, absolwenta Instytutu Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, obecnie nauczyciela historii w I Liceum Ogólnokształcącym im. Henryka Sienkiewicza w Koluszkach. Od razu wypada podkreślić, że jest to bardzo cenna i potrzebna inicjatywa. Dobrze się więc stało, że wspomniany autor podjął się przygotowania całościowego ujęcia dziejów tytułowej parafii, gdyż Będków nie doczekał się – jak dotąd – tego typu opracowania. Wobec faktu, że sąsiednie miasta, tj. Ujazd oraz Wolbórz, posiadają już prace o charakterze monograficznym i przyczynkarskim, zamysł przygotowania recenzowanej publikacji nabiera jeszcze większego znaczenia¹. Warto też przypomnieć, że w ostatnim tomie „Rocznika Łódzkiego” sporo miejsca poświęcono historii gminy Będków, w tym m.in. będkowskiej świątyni parafialnej, co ma ścisły związek z przygotowywaną monografią wieloautorską². Autor nie miał niestety możliwości skorzystania z zawartych tam ustaleń, bowiem oba wydawnictwa ukazały się

¹ Przykładowa literatura przedmiotu: W. Gliński, *Dzieje parafii św. Wojciecha w Ujeździe*, Łódź 2006; R. Rosin, *Wolbórz i jego okolice w XI–XVI w. Kasztelania – osadnictwo – miasto*, [w:] *400-lecie śmierci Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 700-lecie nadania praw miejskich Wolborzowi*, red. R. Rosin, Łódź 1975, s. 11–58; *750-lecie nadania Wolborzowi praw miejskich. Księga pamiątkowa*, red. M. Wichowa, Łódź 2023.

² Vide: T. Stolarczyk, *Opis kościoła parafialnego w Będkowie w świetle nadzwyczajnej wizytacji dziekańskiej z 1759 roku*, „Rocznik Łódzki” 2024, t. 74, s. 33–41; P. Gryglewski, *Architektura kościoła parafialnego w Będkowie. Główne problemy i perspektywy badawcze*, „Rocznik Łódzki” 2024, t. 74, s. 83–100. Opracowanie poświęcone dziejom Będkowa i okolic będzie nosić następujący tytuł: „Po obu stronach rzeki Wolbórki. Gmina Będków na przestrzeni dziejów”.

niemal równocześnie (tomy „Rocznika Łódzkiego” opuszczają drukarnię na początku każdego kolejnego roku kalendarzowego).

Praca składa się z krótkiego *Słowa wstępnego* (s. 5–6) pióra kardynała Grzegorza Rysia, ówczesnego arcybiskupa metropolity łódzkiego, *Wprowadzenia* (s. 7–8), sześciu rozdziałów tematycznych (s. 9–164), licznych załączników (znajdujemy w nich tablicę genealogiczną rodziny Wspinków, teksty pieśni ku czci Matki Boskiej Będkowskiej wraz z nowenną, a także wykaz wikariuszy posługujących w parafii od 1945 r.), spisu fotografii (s. 171–173), bibliografii z podziałem na źródła, opracowania i nagrania/wywiady (s. 174–177) oraz podziękowań (s. 178). Całość wieńczy spis treści (s. 179–180).

Wydawnictwo zostało zaopatrzone w bogaty materiał ilustracyjny, bowiem zawiera 86 fotografii bardzo dobrej jakości. Trzeba podkreślić, że jest on zróżnicowany, gdyż zawiera szczegóły architektoniczne obu kościołów (Rosocha i Będków), zabytki sztuki, dokumenty itp. Fotografie zostały dobrze dobrane, ponieważ ilustrują właściwą narrację autora, co niewątpliwie pomaga w lepszym odbiorze treści książki.

Jak wynika z *Wprowadzenia*, impulsem do przygotowania niniejszego opracowania była rocznica 500-lecia powstania parafii w Będkowie, którą obchodzono w 2023 r. Opisanie jej bogatych dziejów stanowi więc swego rodzaju upamiętnienie aktu dokonanego przed pięcioma wiekami przez arcybiskupa Jana Łaskiego, który w 1523 r. wydzielił z terytorium parafii w Rososze nową jednostkę podziału kościelnego z ośrodkiem w Będkowie.

Rozdział I (s. 9–18) został zatytułowany *Od Banda do Spinków (vel Wspinków) z Będkowa*. Autor podjął w nim próbę nakreślenia najstarszych dziejów miejscowości, przywołując informacje o legendarnym rycerzu Bandzie, od którego jakoby została urobiona nazwa miejscowości. W dalszej części omawianego rozdziału najwięcej uwagi – najzupełniej słusznie – poświęcono rodzinie Spinków vel Wspinków z Będkowa h. Wilczekosy (Prus II), którzy przyczynili się do lokacji miasta i fundacji świątyni.

W rozdziale II, którego tytuł brzmi *Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny i jego architektura* (s. 19–66), podjęto zagadnienia związane z elementami architektonicznymi świątyni, a podstawą rozważań stały się monografia kościoła Józefa Dziekońskiego ze schyłku XIX w. i cenne opracowanie Alfonsa Trepkowskiego, proboszcza będkowskiego (1899–1906), na temat dziejów parafii i kościoła. W kręgu zainteresowania autora pozostały m.in. bryła świątyni i charakterystyczne elementy konstrukcyjne, kruchta, wieża kościelna, dach, sklepienia, kaplice, nawa główna, prezbiterium, zakrystia i skarbczyk, dzwonnica oraz dzwony, a ponadto wiele innych składowych wyposażenia i otoczenia świątynnego.

Od parafii w Rososze do parafii w Będkowie to kolejny rozdział monografii (s. 67–82). Omówiono w nim sprawy kościelne, a mianowicie okręg parafialny w Rososze wraz z uposażeniem tutejszego proboszcza, okoliczności przeniesienia parafii do Będkowa oraz jej organizacja. Sporo uwagi poświęcono również Arcybractwu św. Anny (1606), losom parafii do połowy XVIII w., a także dziejom kościoła św. Zygmunta i Wszystkich Świętych w Rososze, uwzględniając jego bogate wyposażenie.

Rozdział IV (s. 83–95) został poświęcony słynącemu z cudów obrazowi Matki Boskiej Będkowskiej (*Łaskami słynący obraz Matki Boskiej Będkowskiej*). W tej części pracy opisano historię malowidła, którego geneza sięga XV w. i okoliczności uznania obrazu za cudowny (stosowny dekret został wydany 22 września 1771 r.). Autor przybliżył także interesującą historię samego wizerunku maryjnego, znacząco różniącego się od współczesnego wyobrażenia. Wszelkie kontrowersje z tym związane (ówczesnego proboszcza, ks. Waldemara Kulbata, oskarżano o kradzież pierwotnego obrazu) zostały wyjaśnione dzięki przeprowadzonym w latach 1985–1986 pracom renowacyjnym. Stwierdzono, że obraz został przemalowany, a pod nowszą warstwą znajduje się właściwy wizerunek, znany z XIX w. W dalszej części rozdziału pochyłono się nad kwestiami kultu Matki Boskiej Będkowskiej i szczegółowo scharakteryzowano wszelkie przywileje dla parafii oraz warunki uzyskania odpustów.

W kolejnym rozdziale, zatytułowanym *Dalsze losy będkowskiej parafii – od schyłku XVIII wieku do dziś* (s. 96–143), obszernie zreferowano dzieje będkowskiej parafii od schyłku XVIII w. po czasy współczesne. P. Kozieł nakreślił zasługi biskupa Jana Dembowskiego dla Będkowa, uchwycił zmiany własnościowe miasta w I połowie XIX w. i rozwój parafii we wspomnianym okresie (wzrost liczby wiernych w latach 1717, 1779, 1820). W tym rozdziale nie zabrakło także podniesienia kwestii społeczno-gospodarczych parafii w XIX w. (prowadzenie szkół, organizacja schroniska dla chorych, mieszkania dla służby kościelnej, parcelacja majątności szlacheckich po 1864 r., represje po powstaniu styczniowym i utrata praw miejskich przez Będków w 1869 r.). Odrębny podrozdział poświęcono księdzu A. Trepkowskiemu, postaci wyjątkowej i szanowanej przez lokalną społeczność. Nowy proboszcz okazał się być znakomitym gospodarzem, dbającym o świątynię parafialną, plebanię i teren dookoła niej. Kolejne strony dostarczają interesujących informacji na temat dziejów parafii od pierwszej połowy XIX w. do 2023 r., a więc jubileuszu pięćsetlecia.

W rozdziale VI pt. *Sylwetki proboszczów będkowskich od końca XVIII wieku* autor podkreślił, że ustalenie pełnej listy plebanów na przestrzeni dziejów parafii jest trudne, gdyż ich identyfikacja jest możliwa od połowy XVIII w., a dla wcześniejszego okresu przedsięwzięcie to wymagałoby czasochłonnej kwerendy źródłowej w archiwach kościelnych. Najwcześniej odnotowanym przez autora plebanem jest Hieronim Grabia (ok. 1523), który początkowo był plebanem w Rososze,

a następnie w Będkowie. Trzeba zauważyć, że lista duchownych z XVI i XVII w. jest zdecydowanie wyrywkowa, natomiast w okresie od XVIII w. do czasów współczesnych (2023) układa się w chronologiczną całość. Następnie autor postanowił zamieścić biogramy poszczególnych plebanów, poczynszyszy od Stanisława Spinka (pleban od 1672), kończąc na obecnym gospodarzu, czyli Robercie Kaczmarku.

Rozdział VII stanowią załączniki do publikacji (s. 165–170). Pierwszym z nich jest tablica genealogiczna Spinków vel Wspinków z Będkowa, która została doprowadzona do drugiej połowy XVI w. Kolejne dodatki to: pieśni na odsłonięcie i zasłonięcie cudownego obrazu, tekst nowenny i wykaz wikariuszy parafii w latach 1945–2023 (od wspomnianego roku parafia nie posiada wikariusza).

Po scharakteryzowaniu poszczególnych części omawianej publikacji, wypada przejść do uwag szczegółowych, których celem jest przede wszystkim uzupełnienie wywodów autora.

W pierwszej kolejności należy odnieść się do nazwy miejscowości. Otóż trzeba podkreślić, że tradycja związana z osobą legendarnego rycerza Banda została już jakiś czas temu poddana krytyce, bowiem przyjmuje się, że Będków zawdzięcza swoją nazwę Będzimirowi, tutejszemu właścicielowi, co podkreślił również P. Kozieł³. Jeśli uznać za wiarygodne takie rozwiązanie tej toponomastycznej zagadki, wówczas mielibyśmy do czynienia – zgodnie z klasyfikacją przyjętą na gruncie badań geograficzno-historycznych – z nazwą dzierżawczą, a więc wskazującą na człowieka, od którego imienia przyjęto nazwę osady (wyrażało się to przez przyjęcie m.in. przyrostków -ov, -ovo)⁴. Warto zauważyć, że w źródłach Będków zapisywano m.in. jako *Bantkov*, *Bandcouo*⁵. Problem polega jednak na tym, że ze względu na brak informacji źródłowych nie da się w istocie wykazać istnienia jakiegos Będzimirza związanego z Będkowem. Autor słusznie zauważył, że m.in. ze względu na różne formy zapisu miejscowości, odtworzenie najstarszych dziejów Będkowa jest trudne (s. 9). Trzeba pamiętać, że na obszarze dawnego województwa łęczyckiego (powiat łęczycki) istniała wieś Bądków (par. Modlna), którą w 1437 r. zapisano jako *Bandkowo*, co może powodować trudności w rozróżnieniu obu osad (w takim wypadku niezbędne jest rozpoznanie stosunków własnościowych). Co więcej, także w sąsiednim województwie sieradzkim znajdowała się wieś Będków (par. Burzenin), ale swoje dobra mieli tutaj Wężykowie⁶.

³ B. Błaszczak, *Z dziejów gminy Będków*, Będków 1998, s. 5.

⁴ E. Kowalczyk-Hejman, *Toponomastyka w warsztacie badawczym geografii historycznej*, „Studia Geohistorica” 2021, nr 9, s. 152.

⁵ *Vide*: E. Borysiak, *Będków*, [w:] *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, t. 1, red. K. Rymut, Kraków 1996, s. 130.

⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Księgi ziemskie łęczyckie (dalej: KZŁ), ks. 11, k. 6; A. Szymczakowa, *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998, s. 308 i n.

Wspominając o Wspinkach jako jednej z gałęzi heraldycznego rodu Prusów i legendzie herbowej (s. 10), powinna wybrzmieć uwaga, zgodnie z którą przybysze z terytorium Prus dotarli na Mazowsze w latach 60. oraz 70. XIII w. i była to najliczniejsza fala uciekinierów przed ekspansją zakonu krzyżackiego (Windyka i Obizor pojawili się na tych terenach ok. 1270 r.). Jeśli chodzi o środkową Polskę, można przypuszczać, że jakaś genealogiczna grupa krewniacza znalazła się tu po 1345 r., a więc po wystawieniu przywileju przez Siemowita i Kazimierza Trojdenowiców, w którym to książęta potwierdzili potomkom wspomnianych Windyki i Obizora tzw. prawo nieodpowiednie. Wszystko to prowadzi do konkluzji, że pruscy alochtoni mogli przybyć nad Wolbórkę po wspomnianej dacie, a przed 1388 r., kiedy to został potwierdzony źródłowo protoplasta Wspinków⁷. Z czasem (w ciągu XV w.) poszczególne grupy dążyły do ujednolicenia swoich znaków herbowych, co świadczyło o wzrastającej świadomości interesującego nas rodu⁸.

Nieco uwagi należy poświęcić rozdziałowi dedykowanemu dziejom parafii w Rososze i Będkowie (s. 67–82). W pierwszej kolejności trzeba wskazać na braki w wykorzystanej przez autora literaturze przedmiotu, co jest istotne dla podjętych przez niego rozważań w omawianym fragmencie. Zabrakło odwołania się do fundamentalnej pracy Anny Kowalskiej-Pietrzak na temat duchowieństwa parafialnego w późnośredniowiecznej Polsce Centralnej⁹. W stosownym miejscu badaczka omówiła okręgi parafialne, natomiast w obszernym aneksie biograficznym zestawiała sylwetki plebanów, uwzględniając ich pochodzenie społeczne i terytorialne, wykształcenie, pełnione funkcje oraz posiadane beneficja kościelne.

Parafia w Rososze wchodziła w skład dekanatu tuszyńskiego, który z kolei przynależał do archidiaconatu łączyckiego. Rososka parafia była otaksowana za ledwie na 1 grz.¹⁰ Niestety, znamy tylko dwóch plebanów z Rosochy. Jednego z nich wzmiankował autor na podstawie przekazu A. Trepkowskiego podając, że w 1416 r. pleban Wojciech pozwał przed sąd biskupi Jakuba, proboszcza z Czarnocina, który bezprawnie zatrzymał dla siebie dziesięć z wsi Kał (s. 67).

⁷ P. Szczurowski, *Ród heraldyczny Prus na Mazowszu w XIII–XVI wieku*, Sandomierz 2018, s. 79, 94; Ł. Ćwikła, *Osadnictwo pruskie w Polsce Centralnej. Szlachta herbu Prus nad Wolbórką i Moszczenicą w XIV–XV wieku*, [w:] *Homini qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*, red. A. Dobrosielska, A. Pluskowski, S. Szczepański, Olsztyn 2020, s. 220–221.

⁸ Vide: J. Wroniszewski, *Kryteria herbowe w badaniach genealogicznych*, [w:] *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. J. Hertel, Toruń 1982, s. 120.

⁹ A. Kowalska-Pietrzak, *Duchowieństwo parafialne w późnośredniowiecznej Polsce Centralnej. Archidiaconaty łączycki i uniejowski*, Łódź 2014.

¹⁰ *Ibidem*, s. 165.

Wojciech został uwzględniony przez A. Kowalską-Pietrzak we wspomnianym już wyżej aneksie jako pleban w 1417 r.¹¹ Ze względu na lakoniczność wzmianek trudno powiedzieć o nim coś więcej. Drugim uchwytnym źródłowo proboszczem był Mścisław, którego poznajemy w 1443 r. Wówczas to Jan z Rosochy zeznał przed sądem ziemskim w Brzezinach dług z tytułu posagu, który otrzymał za Annę, bratanicę Mścisława, a rok później skwitował Mścisława z kwoty 8,5 grz.¹² Pozostając jeszcze przy wątku plebanów, można uzupełnić – choć w skromnym zakresie – listę duchownych będkowski opracowaną przez autora. Otóż w 1493 r. plebanem w kościele filialnym w Będkowie był Piotr Grabia, który w tym samym roku świadczył w dokumencie Piotra III Wspinka jako starosty uniejowskiego. Jan Szymczak wyraził przypuszczenie, że Piotr mógł być synem Anny Grabiny¹³ i nieznanego z imienia dziedzica Woli Grabinej koło Srocka¹⁴. Z kolei w 1580 r. odnotowano prepozyta będковского Macieja Spinka, posiadacza działu w Zacharzu, który uiścił podatek z 3,5 łanów¹⁵. Nie ulega wątpliwości, że kwerenda w będkowych aktach metrykalnych w znaczący sposób uzupełniłaby ten spis. Piszący te słowa wie, że w archiwum parafialnym znajduje się księga metrykalna obejmująca lata 1649–1697, która liczy 97 kart (dudka). Tytułem przykładu można wskazać, że w 1683 r. został odnotowany Stanisław Franciszek Spinek, kanonik katedralny płocki i prepozyt będkowski¹⁶.

Warto zauważyć, że dokumentacja skarbowo-podatkowa także zawiera informacje na temat poszczególnych parafii i wchodzących w ich skład wsi, bowiem pobierając podatki do skarbu państwa kierowano się ówczesnymi podziałami kościelnymi. Faktycznie, w przypadku Będkowa i Rosochy sprawa jest w tym kontekście interesująca. Otóż w wykazie podatkowym z 1515 r. wyeksponowano parafię Będków, mimo że ta została formalnie erygowana w 1523 r.¹⁷ Świadczy to niewątpliwie o wzroście znaczenia tutejszej świątyni. Autor zauważył zresztą, podążając za przekazem Alfonsa Trepkowskiego, że w 1475 r. przeniesiono tu chrzcielnicę (s. 68), a zatem już od schyłku XV w. ranga niedawno powstałego kościoła systematycznie rosła.

¹¹ *Ibidem*, wg aneksu.

¹² AGAD, Księgi ziemskie brzezińskie (dalej: KZB), ks. 1–2, k. 273, 293v.

¹³ Anna była siostrą Piotra Wspinka, współfundatora kościoła w Będkowie.

¹⁴ Ł. Ćwikła, *Piotr III Wspinek z Będkowa starostą uniejowskim w 1493 roku*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. 64, s. 216; J. Szymczak, *O Wspinkach z Będkowa i podziale ich majątku w 1464 roku raz jeszcze*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. 64, s. 62, przyp. 19.

¹⁵ AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego I (dalej: ASK I), Rejestry poborowe województwa łęczyckiego, ks. 15, k. 320v.

¹⁶ Archiwum Parafialne w Będkowie, *Metrica baptisatorum Ecclesiae Parochialis Batkoviensis*, k. 56v.

¹⁷ AGAD, ASK I, Rejestry poborowe województwa łęczyckiego, ks. 14, k. 24v.

Omawiając wsie uiszczające dziesięcinę kościołowi parafialnemu w Rososze, a następnie Będkowie, autor wspomniał o osadzie Wola Helszczyna, która wchodziła w skład parafii Łaznów. W przypisie historyk skonstatował, że miejscowość nie jest mu znana i nie figuruje w opracowaniach (w rezultacie więc nie podjął się próby jej identyfikacji). Nie można jednak zgodzić się z tym stwierdzeniem, bowiem interesująca nas wieś została już dawno uwzględniona w literaturze przedmiotu. Wspomnieli o niej choćby Jolanta Malinowska w studiach osadniczych poświęconych dawnemu powiatowi brzezińskiemu oraz Tadeusz Nowak w swojej monumentalnej pracy poświęconej własności ziemskiej w ziemi łęczyckiej w czasach panowania Władysława Jagiełły. Niestety, nie znajdujemy tych opracowań w bibliografii recenzowanej publikacji, co oznacza, że ustalenia w nich zawarte nie zostały wykorzystane przez P. Kozieła. T. Nowak wskazał, że Wola Helszczyna to późniejsza Łaznowska Wola, zwana także Wolą Praską lub tylko Wolą¹⁸. Jak się jednak okazuje, również pogląd na temat tożsamości Woli Helszczynej i Łaznowskiej należy zrewidować, co uzasadnił w swoim artykule Wojciech Wochna, szczegółowo analizując stanowiska badaczy polskich i niemieckich na temat obu punktów osadniczych. W konkluzji doszedł do wniosku, że współczesna Łaznowska Wola powstała dużo później i nosiła pierwotnie nazwę Grömbach (w 1800 r. sprowadzono niemieckich osadników). W. Wochna przyjął także, że ostatni zapis na temat Woli Helszczynej pochodzi z 1550 r. (toczyła się wówczas sprawa o ustalenie granic między należącymi do kapituły krakowskiej Kurowicami oraz szlacheckimi wsiami Prażki i Wola Helszczyna) i przy okazji krytycznie odniósł się do rejestrów poborowych, a tym samym poddał w wątpliwość źródłowe informacje na temat wsi, pochodzące z 1576 r.¹⁹ Kwerenda źródłowa pozwala jednak stwierdzić, że Wola Helszczyna występowała w latach 80. XVI w. i należała do Jana Rudnickiego, który zapłacił podatki z 9 łanów. We wsi funkcjonował także młyn²⁰. W *Atlasie historycznym Polski*

¹⁸ J. Malinowska, *Studia osadnicze na obszarze powiatu brzezińskiego do połowy XVI wieku*, Toruń 2001, s. 39; T. Nowak, *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003, s. 453, przyp. 548. W 1444 r. ustalano granice między Prażkami i Wolą Praską oraz należącym do biskupstwa włocławskiego Łaznowem. W 1450 r. Jakub z Praskiej Woli regulował granice między Prażkami, Wolą Praską i Kurowicami, własnością kapituły krakowskiej – AGAD, KZB, ks. 1–2, k. 290; ks. 12, k. 244v. Jakub z Praskiej Woli w sporze z biskupem włocławskim Janem Gruszczyńskim w 1453 r. – AGAD, KZŁ, ks. 13, k. 73v. W 1488 r. rozgraniczano Prażki, Kurowice i Łaznów, a udział w tej sprawie mieli m.in. bracia Mikołaj i Piotr Wspinkowie – *Codex diplomaticus Poloniae*, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, t. 2, cz. 2, Warszawa 1852, nr 433.

¹⁹ W.M. Wochna, *W sprawie historycznej metryki Łaznowskiej Woli*, „Rocznik Łódzki” 2015, t. 63, s. 215–218; *vide*: M. Baruch, *Pabianice, Rzgów i wsie okoliczne. Monografia historyczna dawnych dóbr kapituły krakowskiej w Sieradzkim i Łęczyckim*, Warszawa 1903, nr 91.

²⁰ AGAD, ASK I, Rejestry poborowe województwa łęczyckiego, ks. 15, k. 321v, 588v, 881.

osada została utożsamiona ze współczesną miejscowością Prażki, co korespondowałoby z przypuszczeniem W. Wochny o wcieleniu Woli do Prażek²¹.

Autor poinformował także o funkcjonowaniu szkoły parafialnej w Będkowie w 1717 r. (s. 102). Tymczasem na kartach *Liber beneficiorum* z lat 1511–1523, które P. Koziel zresztą zna, gdyż uwzględnił dzieło Jana Łaskiego w bibliografii, znajduje się informacja na temat ministra kościoła w Będkowie, który posiadał uposażenie w dziesięcinie snopowej pobieranej z ról kmiecyh wsi Janków (par. Budziszewice) i partycypował w dochodach płynących na rzecz kościoła w Będkowie. Wskazuje to pośrednio na funkcjonowanie szkoły, bowiem zgodnie z literaturą przedmiotu minister kościoła pełnił funkcję nauczyciela²².

Na koniec pozostaje jeszcze zwrócenie uwagi na kwestię natury technicznej. Otóż załączniki oraz spis fotografii wraz z bibliografią posiadają numerację (analogicznie do rozdziałów), co może powodować małe zamieszanie, gdyż w ten sposób nieco sztucznie zwiększyła się liczba „rozdziałów” publikacji. Wydaje się, że lepszym rozwiązaniem byłoby ujęcie załączników w formie aneksów z odrębną numeracją, natomiast spis fotografii i bibliografia nie wymagają numerowania.

Podsumowując, należy podkreślić, że książka zbiera i porządkuje dotychczasowy stan wiedzy, a w wielu miejscach odkrywa nowe karty z dziejów parafii. Autor podjął się niełatwego zadania, gdyż opisanie jej pięćsetletniej historii jest nie lada wyzwaniem dla jednego historyka i wymaga wielu solidnych oraz czasochłonnych kwerend w archiwach różnej proweniencji. Narracja została poprowadzona jasnym i klarownym językiem, dzięki czemu publikacja z całą pewnością dotrze do szerokiego grona zainteresowanych odbiorców. Mimo wniesionych wyżej uzupełnień wypada pozytywnie ocenić walory poznawcze publikacji, która niewątpliwie wypełnia lukę w dotychczasowych badaniach historycznych nad dziejami tytułowej parafii, ale nie zamyka dyskusji nad jej bogatą historią w sposób definitywny.

²¹ *Atlas historyczny Polski, Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, S.K. Kuczyński, K. Pacuski, E. Rutkowska, S. Trawkowski, M. Wilska, red. H. Rutkowski, cz. 2, Komentarz, Indeksy, Warszawa 1998, s. 133.

²² J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, J. Korytkowski, t. 2, Gniezno 1881, s. 232–233; vide: S. Bylina, *Liturgia i praktyki kultowe w kościele wiejskim u schyłku średniowiecza w Polsce i Czechach*, [w:] *Historia, memoria, scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 212.

BIBLIOGRAFIA • REFERENCES

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE • ARCHIVAL SOURCES

Archiwum Parafialne w Będkowie

Metrica baptisatorum Ecclesiae Parochialis Batkoviensis, bez sygn.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Archiwum Skarbu Koronnego I

Rejestry poborowe województwa łęczyckiego, ks. 14, 15.

Księgi ziemskie brzezińskie, ks. 1–2.

Księgi ziemskie łęczyckie, ks. 11, 12, 13.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE I WYDAWNICTWA ŹRÓDŁOWE • PRINTED SOURCES
AND SOURCE PUBLICATIONS

Codex diplomaticus Poloniae, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, t. 2, cz. 2, Warszawa 1852.

Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski, J. Korytkowski, t. 2, Gnieźno 1881.

OPRACOWANIA • STUDIES

750-lecie nadania Wolborzowi praw miejskich. *Księga pamiątkowa*, red. M. Wichowa, Łódź 2023.

Atlas historyczny Polski, Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, S.K. Kuczyński, K. Pacuski, E. Rutkowska, S. Trawkowski, M. Wilska, red. H. Rutkowski, cz. 2, Komentarz, Indeksy, Warszawa 1998.

Baruch M., *Pabianice, Rzgów i wsie okoliczne. Monografia historyczna dawnych dóbr kapituły krakowskiej w Sieradzkim i Łęczyckim*, Warszawa 1903.

Błaszczuk B., *Z dziejów gminy Będków*, Będków 1998.

Borysiak E., *Będków*, [w:] *Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany*, red. K. Rymut, t. 1, Kraków 1996, s. 130.

Bylina S., *Liturgia i praktyki kultowe w kościele wiejskim u schyłku średniowiecza w Polsce i w Czechach*, [w:] *Historia, memoria, scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 211–218.

Ćwikła Ł., *Osadnictwo pruskie w Polsce Centralnej. Szlachta herbu Prus nad Wolbórką i Moszczenicą w XIV–XV wieku*, [w:] *Homini qui in honore fuit. Księga pamiątkowa poświęcona śp. Profesorowi Grzegorzowi Białuńskiemu*, red. A. Dobrosielska, A. Pluskowski, S. Szczepański, Olsztyn 2020, s. 213–226.

Ćwikła Ł., *Piotr III Wsypek z Będkowa starostą uniejowskim w 1493 roku*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. 64, s. 213–220.

Gliński W., *Dzieje parafii św. Wojciecha w Ujeździe*, Łódź 2006.

Gryglewski P., *Architektura kościoła parafialnego w Będkowie. Główne problemy i perspektywy badawcze*, „Rocznik Łódzki” 2024, t. 74, s. 83–100.

- Kowalczyk-Hejman E., *Toponomastyka w warsztacie badawczym geografii historycznej*, „Studia Geohistorica” 2021, nr 9, s. 148–174. <https://doi.org/10.12775/SG.2021.09>
- Kowalska-Pietrzak A., *Duchowieństwo parafialne w późnośredniowiecznej Polsce Centralnej. Archidiaconaty łęczycki i uniejowski*, Łódź 2014.
- Malinowska J., *Studia osadnicze na obszarze powiatu brzezińskiego do połowy XVI wieku*, Toruń 2001.
- Nowak T., *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.
- Rosin R., *Wolbórz i jego okolice w XI–XVI w. Kasztelania – osadnictwo – miasto*, [w:] *400-lecie śmierci Andrzeja Frycza Modrzewskiego, 700-lecie nadania praw miejskich Wolborzowi*, red. R. Rosin, Łódź 1975, s. 11–58.
- Stolarczyk T., *Opis kościoła parafialnego w Będkowie w świetle nadzwyczajnej wizytacji dziekańskiej z 1759 roku*, „Rocznik Łódzki” 2024, t. 74, s. 33–41.
- Szczurowski P., *Ród heraldyczny Prus na Mazowszu w XIII–XVI wieku*, Sandomierz 2018.
- Szymczak J., *O Wspinkach z Będkowa i podziale ich majątku w 1464 roku raz jeszcze*, „Rocznik Łódzki” 2016, t. 64, s. 59–79.
- Szymczakowa A., *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998.
- Wochna W.M., *W sprawie historycznej metryki Łaznowskiej Woli*, „Rocznik Łódzki” 2015, t. 63, s. 207–220.
- Wroniszewski J., *Kryteria herbowe w badaniach genealogicznych*, [w:] *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. J. Hertel, Toruń 1982, s. 118–130.

NOTKA O AUTORZE • ABOUT THE AUTHOR

Dr Łukasz Ćwikła – adiunkt w Katedrze Historii Średniowiecznej Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego. Autor monografii: *Ród Prusów w Łęczyckiem, Sieradzkim i Sandomierskiem do XVI wieku. Rozsiedlenie – majątki – kariery*, Łódź 2019 oraz *Settlement studies on Orlów County until the 16th century. Territorial and administrative past, settlement landscape and ownership relations*, Łódź 2023.

Zainteresowania naukowe: struktura własności ziemskiej w ziemi łęczyckiej, szlachta łęczycka, prozopografia, genealogia, heraldyka.

lukasz.cwikla@uni.lodz.pl